

Turkish Studies

International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds)

Volume 13/15, Spring 2018, p. 243-257

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13543>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Mayıs 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Haziran 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ – Dr. Canan OLPAK KOÇ

This article was checked by iThenticate.

YENİLİKÇİ TANZİMAT AYDINLARININ İSLAM'IN KÖKLERİNE YÖNELİŞİ*

*Mehmet Ali GÜNDOĞDU***

ÖZET

19. yy., Osmanlı Devleti'nin başta siyaset, toplum ve kültür olmak üzere hemen bütün alanlarda büyük bir değişim yaşadığı bir dönemdir. Bu büyük dönüşüm sürecinin yönü muhakkak ki Batı medeniyetidir. Tanzimat aydınları kaleme aldıkları makale, roman, piyes ve şiirlerde Batı'dan ithal edilen yeni fikirleri gündeme getirmişlerdir.

İlginç olarak, Batılılaşma rüzgârının her şeyi önüne kattığı böyle bir dönemde, Tanzimat aydınlarının eserlerinde, daha önce üzerinde çok durulmayan İslamî referansların ve İslam tarihinin çokça kullanıldığı göze çarpmaktadır. Başta Yeni Osmanlılar olmak üzere dönemin aydınları Batı aydınlanmasında önemli rol oynayan fikirleri İslamî kaynaklar içinde aramaya başlamışlardır. Biraz da Tunuslu Hayrettin Paşa'nın Akvâmü'l-Mesâlik adlı kitabının etkisiyle onlar meşrutiyet, akıl, irade, çalışma, hürriyet, millet, ittihad, gayret, ilim, terakki, hak, hukuk gibi Batı menşeli temaları İslam'ın köklerine, selef-i salihin dönemindeki örneklerle dayandırmaya çalışmışlardır. Ayrıca bu düşüncelerini kaleme aldıkları kurgusal eserlerde çeşitli karakterler üzerinden de dile getirmişlerdir.

Yeni Osmanlılara göre İslam; öğrenmeyi, ilerlemeyi, kalkınmayı teşvik etmektedir. Ayrıca İslam dini bugünkü anlamda bir meşrutiyet sistemine uygundur. İslam'ın başlangıcındaki biat kültürü bu sistemin varlığını göstermektedir. Dört halifenin idareci olarak meşruiyeti, kendilerine biat edilmek suretiyle mümkün olmuştur. Hatta Namık Kemal Hz. Peygamber'in kurduğu devletin bir cumhuriyet olduğunu bile iddia eder. Hürriyet Allah'ın hediyesidir; öyle ise bu hakkı ondan kimse alamaz. Hür olan insanın düşünce hürriyeti de vardır. Namık Kemal'in

* Bu makale 23-26 Mart 2018 tarihleri arasında, Gazi Üniversitesi ve Turkish Studies Dergisi öncülüğünde Kudüs Üniversitesi'nde gerçekleştirilen INCSOS II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: mgundogdu@istinye.edu.tr

vatan fikrine bakışı üzerinde ise muhakkak ki ayrıca durmak gerekir. Çünkü bu tema dönemin diğer yazarlarının eserlerinde pek görülmediği halde onun hem makalelerinde hem şiirlerinde hem de piyes, roman gibi kurgusal eserlerinde büyük yer tutmaktadır. Kemal, vatan sevgisini imanın bir gereği olarak gösterir. Ayrıca Batılı anlamdaki vatan fikrini İslam'ın köklerindeki değerlerle birleştirir. Kabe, Ravza, Mescid-i Aksa ve Kerbela gibi mekanlarla ona bir kutsiyet atfeder. Başta Hz. Peygamber olmak üzere, sahabelerin ve İslam'ı savunmak için savaşırken ölen şehitlerin bedenlerinin bu vatanda yattığını ve topraklarının şehit kanlarıyla sulandığını söyleyerek vatana ulvî değerler yükler. Kemal bu gibi vesilelerle vatan hamiyeti ile İslam gayretini birleştirir.

Bu makalede Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi başta olmak üzere dönemin aydınlarının kaleme aldıkları eserlerde yukarıda sayılan temaları İslam'ın kaynaklarına dayandırarak nasıl işledikleri örnek metinler ve şiirler üzerinden anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat aydınları, Yeni Osmanlılar, İslam tarihi, Namık Kemal

REFORMIST TANZIMAT INTELLECTUALS TOWARDS THE ROOTS OF ISLAM

ABSTRACT

The 19th century is a time when the Ottoman Empire underwent a great change in almost all areas, especially in politics, society and culture. The direction of this great transformation process is certainly Western civilization. The Tanzimat intellectuals have brought new ideas imported from the West into their articles, novels, plays and poems.

Interestingly, at such a time when the wind of Westernization adds to everything, in the works of the Tanzimat intellectuals, the Islamic references and the history of Islamic history, which have not been emphasized much before, are being used. The intellectuals of the period, especially the New Ottomans, began to search for ideas that played an important role in Western enlightenment in Islamic sources. They have tried to base Western origin ideas such as constitutionalism, reason, will, work, liberty, nation, unity, science, law and right on the roots of Islam, early examples of Islamic history. They also expressed these thoughts on various characters in the fictional works they received.

According to the New Ottomans, the religion of Islam encourages to learn, to progress, to development. Moreover, the religion of Islam is suitable for a system of constitutionality in today's sense. The "biat" culture at the beginning of Islam also shows the existence of this system. The legitimacy of the four caliphs as administrators became possible by allegiance to them. Even Namık Kemal claimed that the state established by the Prophet have been a republic. Freedom is God's gift. Nobody gets this right from human. The free person also has freedom of thought. It is especially necessary to stand on the way Namık Kemal looks at the idea of the homeland. This theme holds great importance both in his articles and poems, and in his fictional works such as plays and novels. Kemal

showed the love of the motherland as a means of faith. It also combines the idea of homeland in the Western sense with the values in the roots of Islam. He gave a sacredness to his homeland with the sacred places like Kabe, Ravza, Masjid al-Aqsa and Kerbela. He filled many vital values to the concept of the homeland saying in this country laying the bodies of the Prophet, his friends and the martyrs who died during struggling to defend the Islam and saying that this lands were watered with the martyr's blood. Kemal combined the idea of patriotism with Islamic endeavor like this.

In this article, how the Tanzimat period's intellectuals especially Namik Kemal, Ziya Pasha, Ali Suavi have mentioned the themes above and work on the basis of the sources of Islam through sample texts and poems will explain.

STRUCTURED ABSTRACT

Ottoman State was strongly influenced by the West civilization politically, socially and culturally in the 19th century. Those who led the public in this period of reform were the New Ottomans, who were known for their large-scale journalist identities. Especially in the change of cultural life, their share was quite high. Over time, this mission has led to a misunderstanding that they were in favor of full westernization, because the Turkish people have learned many concepts and ideas about the West from them.

According to Şerif Mardin, who made a quality work on the New Ottomans, İhsan Sungu first showed in 1940 in his article in the book of Tanzimat I giving examples from the writings of the New Ottomans that they were not in favor of full westernization and they have given so much space that Islamic religion's principles can not be ignored in their works. After this work, other studies about New Ottomans have been made, and included their some ideas about Islamic religion. However, there is not yet a comprehensive study, with the newspaper articles, taking into consideration the novels, plays, poetry works; which signs of Quran and which hadiths of The Prophet they were based on what new ideas, how they referred to the Prophet and his friends, how they considered current issues through Islamic principles and sacred things.

In this article, first of all, it has been revealed how the New Ottomans positioned themselves between the Eastern and Western civilizations. Then, concepts and themes such as fairness, consultation, liberty, nationality, republic, intellectual freedom, popular sovereignty, homeland, unity of Islam are determined and they have been shown how they are based on the foundations of Islamic thought. Firstly, their approaches to the topics in their newspaper articles were presented, then they were explained how they worked on the texts in literary and fictional texts.

Firstly, the subjects of the common opinion of the authors were discussed, and later on, Namik Kemal's personal ideas such as patriotism and unity of Islam or panislamism was briefly explained. Especially how the idea of the motherland in the Western mentality which a new idea for the Ottomans at that time was changed to an Islamic form in the mind of Namik Kemal is explained in detail through his poems and fictional

works. During these explanations, what are the meaning of some important concepts and names in his poems are mentioned.

According to Şerif Mardin, the New Ottomans were in favor of the revolutionary press, such as the *Journal des Debats*, *La Liberte* and *Le Siecle*, when they first arrived in Paris, and after a while they could not take a support from not only the official circles but also the public. Because they were "dark Islamist" in the words of Leon Cahun. They considered the West as a model because they believed the progress idea but they dreamed of a civilization that was inherently based in Islam's roots. Namık Kemal's book *Renan Müdafaanamesi* he strongly defended the principles of the Islamic religion rather than the Muslims living at that time is the clearest example to this situation.

According to them, the religion of Islam is a social reinforcer for Ottoman society. Therefore, even if new concepts and ideas are taken from the West, they must be in keeping with the roots of Islam. If not, it must be converted. For this reason, they have strongly opposed the government of Âli Pasha and they objected to the reforms they saw as rootless, referring to signs of Quran and hadiths of The Prophet, at a time when the institutions of the Western style started to multiply rapidly with the *Islahat Fermanı*. Even in London, Namık Kemal ordered a number of books on Islam from Istanbul with a letter written to his father and probably obtained Islamic references from these books.

The person who pioneered them in this regard was Hayrettin Pasha of Tunisia who also made the grand vizier of Sultan Hamid for a while. According to Cemil Meriç, the summary of Pasha's book "*Akvemü'l-Mesâlik*" is "to become modern by staying Islam". In his book, he proposed the Islamic concept of "*meşveret*(consultation)", rather than the "democracy" of the West; "shura", instead of "parliament"; the concept of "*ehl-i hall u akd*", instead of the people who represent "public opinion". The new Ottomans tried to fill in and explain the new concepts used by the Pasha. According to Pasha, in that time the most important shortcomings of Muslims were justice and freedom. Without them we could not rise to the level of Europe.

All of the new Ottomans frequently came into contact with the issues that triggered Western enlightenment, such as freedom, consultation and freedom of opinion. Among them, Namık Kemal frequently manipulated the ideas of freedom, national service and Islamic unity in his literary works as well as his newspaper articles. According to them, the religion of Islam encourages to learn, to progress, to development. The proofs of this argument are some hadiths and ayahs like "Wisdom is the lost property of believers; he must take it wherever he finds.". Moreover, the religion of Islam is suitable for a system of constitutionality in today's sense. Because the ayah "*ve emruhum şûrâ*" commands the order of consultation. The "biat" culture at the beginning of Islam also shows the existence of this system. The legitimacy of the four caliphs as administrators became possible by allegiance to them. Even Namık Kemal claimed that the state established by the Prophet have been a republic. Freedom according to Kemal is God's gift. Nobody gets this right from human. The free person also has freedom of thought. The hadith of "*ihtilâf-i ümmetî rahmetun*" emphasizes the freedom of thought that will lead to a wealth of ideas in terms of Islamic religion.

Another issue that the New Ottomans referred to the roots of Islam is the idea of homeland. According to Cevdet Pasha, the idea of patriotism until that time showed itself in the Ottoman Empire as an effort of the religion. Those who used the concept of the homeland in the Western sense and those who wrote something around this concept firstly became the New Ottomans. It is especially necessary to stand on the way Namık Kemal looks at this theme. This theme holds great importance both in his articles and poems, and in his fictional works such as plays and novels. He even received the play of "Vatan yahut Silistre" on this subject. Kemal showed the love of the motherland as a means of faith with the hadith of "Hubbül vatan minel iman". It also combines the idea of homeland in the Western sense with the values in the roots of Islam. He gave a sacredness to his homeland with the sacred places like Kabe, Ravza, Masjid al-Aqsa and Kerbela. He filled many vital values to the concept of the homeland saying in this country laying the bodies of the Prophet, his friends and the martyrs who died during struggling to defend the Islam and saying that this lands were watered with the martyr's blood. Kemal combined the idea of patriotism with Islamic endeavor like this.

Kemal showed the Prophet as a model for the qualities necessary to become a true human as well. Because being humble and being in the service of the nation is the prophet's morality. He took the protagonist of the play for the Prophet and the other four heros of the play for the four caliphs in the play of Celaleddin Harzemşah. He appreciated Yavuz Sultan Selim taking him for Hz. Ömer and Hz. Hamza in the nazire of "Selimiyye". He also praised him due to the fact that he brought sacred relics to Istanbul and kept many parts of the Muslim world in unity. Namık Kemal worked the subject of the unity of Muslims in his writings because the Prophet gave importance to this. He told in detail about this subject in some poems, articles, Cezmi novel and Celaleddin Harzemşah play and brought some examples from Islam.

As a result, the New Ottomans, especially Namık Kemal, have made numerous references to the Prophet, his friends, his hadiths and the signs of Quran in newspaper articles and literary works. They tried to base the new concepts with the origins of Western culture on the roots of Islam. They either took an ayah or a hadith as a reference to them, either showed the practices of the Prophet or his friends as examples, either mentioned the sacred things of Islam. They tried to place the ideas to make a public opinion in minds and hearts of people through the values that they gave importance. This situation reveals that in changing world they needed to refer to them from the sources of Islam not to forget their origins.

Keywords: Tanzimat intellectuals, New Ottomans, Islamic history, Namık Kemal

Giriş

19. yüzyıl; siyasî, sosyal ve kültürel olarak Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma rüzgârının kuvvetle estiği bir dönemdir. Bu yenileşme döneminde halka önderlik edenler ise, büyük ölçüde gazeteci kimlikleri ile tanınan Yeni Osmanlılar olmuştur. Özellikle kültür hayatının değişmesinde onların payı oldukça fazladır. Bu misyon, zaman içerisinde onların tam Batılılaşma taraftarı oldukları şeklinde yanlış bir algının oluşmasına sebep olmuştur. Çünkü Türk halkı, Batı ile ilgili pek çok kavram ve düşüncüyü onlardan öğrenmiştir.

Yeni Osmanlılar üzerinde nitelikli bir çalışma yapan Şerif Mardin'e göre, ilk olarak 1940 yılında İhsan Sungu, *Tanzimat I* adlı hacimli eserindeki makalesinde, Yeni Osmanlıların yazılarından örnekler vererek onların aslında tam Batılılaşma taraftarı olmadıklarını, eserlerinde İslam dinine göz ardı edilemeyecek kadar çok yer verdiklerini göstermiştir. Devam eden süreçte Yeni Osmanlılarla ilgili başka çalışmalar da yapılmış ve bu çalışmalarda onların İslam dini hakkında serdettikleri fikirlere de yer verilmiştir. Ancak gazete makaleleri ile birlikte, roman, piyes, şiir tarzındaki eserleri de dikkate alınarak; hangi yeni konularda hangi ayet ve hadislerle dayandıkları, Hz. Peygamber ve sahabelere nasıl atıf yaptıkları, güncel konuları İslam'ın kutsalları üzerinden nasıl değerlendirdikleri üzerinde henüz kapsamlı bir çalışma yoktur.

Bu makalede her şeyden önce Yeni Osmanlıların Doğu-Batı hattında kendilerini nasıl konumlandıkları ortaya konulmuştur. Sonrasında onların Türk kamuoyunun ilgisine sundukları meşveret, hürriyet, milliyet, cumhuriyet, fikir hürriyeti, halk egemenliği, vatan, ittihâd-ı İslam gibi kavramlar ve temalar tespit edilmiş ve bu konuları İslam düşüncesinin temellerine nasıl dayandırdıkları gösterilmiştir. Öncelikle onların gazete makalelerinde konulara yaklaşımları sunulmuş, daha sonra da edebî ve kurgusal metinlerde konuları nasıl işledikleri anlatılmıştır. Önce yazarların ortak kanaatte bulundukları konular ele alınmış, sonrasında ise Namık Kemal özelinden onun şahsî olarak üzerinde önemle durduğu vatan fikri ve ittihâd-ı İslam düşüncesi açıklanmıştır. Özellikle o dönemde Osmanlı için yeni bir fikir olan Batılı anlamdaki vatan fikrinin Namık Kemal'in kafasında nasıl İslamî bir biçim ve öze büründüğü şiirleri ve kurgusal eserleri üzerinden detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu açıklamalar esnasında şiirlerin içinde geçen önemli kavramların ve bazı isimlerin hangi anlamları karşıladıkları da belirtilmiştir.

1. İslam Kalarak Çağdaşlaşmak

Şerif Mardin'e göre Yeni Osmanlılar Paris'e ilk geldiklerinde *Journal des Debats*, *La Liberte* ve *Le Siecle* gibi devrimci basın tarafından alkışlandıkları hâlde, bir müddet sonra gözden düşmüşler ve ne kamuoyundan ne de resmî çevrelerden bir destek görebilmişlerdir. Çünkü onlar Leon Cahun'un deyimiyle "koyu İslamcı"dırlar. Terakki fikrine inandıkları için Batı'ya bakmışlar, ancak özü itibarıyla İslam'ın köklerine bağlı bir medeniyet hayal etmişlerdir. Namık Kemal'in, o dönemde yaşayan Müslümanlardan çok, İslam dininin özündeki prensipleri şiddetle savunduğu Renan Müdafaaanâmesi buna en açık örnektir. (Mardin, s. 319)

Onlara göre İslam dini Osmanlı toplumu için sosyal bir pekiştirici görevini ifa eder. Dolayısıyla Batı'dan yeni kavram ve düşünceler alınsa bile bunlar muhakkak İslam'ın köklerine uygun olmalıdır. Eğer değilse, dönüştürülerek alınmalıdır. Onlar bu sebeple Islahat Fermanı ile başlayan ve Batılı tarzındaki kurumların hızla çoğaldığı bir dönemde Âli Paşa hükümetine şiddetle karşı çıkmışlar ve köksüz gördükleri reformlara ayet ve hadisleri referans alarak itiraz etmişlerdir. (Gündoğdu, 2016, s. 38) Hatta Londra'da Namık Kemal, babasına yazdığı bir mektupla İstanbul'dan İslâmiyet'le ilgili pek çok kitap siparişi vermiş ve muhtemelen yazılarındaki İslamî referansları bu kitaplardan almıştır. (Türköne, 2011)

Onlara bu konuda öncülük eden kişi ise, bir dönem Sultan Hamid'in sadrazamlığını da yapan Tunuslu Hayrettin Paşa'dır. Paşa'nın *Akvemü'l-Mesâlik* adlı kitabının özeti Cemil Meriç'e göre "İslam kalarak çağdaşlaşmak"tır. (Meriç, s. 45) O, kitabında Batı'nın "demokrasi" tâbiri yerine İslamî bir kavram olan "meşveret"i; "parlamento" yerine "şûra"yı; "kamuoyu"nu temsil eden şahıslar yerine de "ehl-i hall u akd" kavramını önermiştir. Yeni Osmanlılar, Paşa'nın kullandığı bu kavramların içini yeni bir muhteva ile doldurup açıklamaya çalışmışlardır. Paşa'ya göre bugün Müslümanların en önemli eksiği adâlet ve hürriyettir. Bunlar olmadan Avrupa'nın seviyesine yükselemeyiz. Hâlbuki bunlar, İslam dininin de temelleridir. "*Hikmet müminin yitik malıdır, nerede bulursa onu almalıdır.*" (Tirmizi, İlim 19; İbn Mâce, Zühd 17) hadisi gereğince, bu düsturları Avrupalılardan almak lâzımdır.

2. Meşveret Fikri

Yeni Osmanlılar “ve emruhum şura” (Şura; 38) ayetinden yola çıkarak Batı tarzındaki demokrasi fikrini geliştirirler.

Ali Suavi, bu konu hakkında “Terk-i Meşveret” adıyla bir makale yayınlamış ve açık olarak millet meclisinin açılmasını istemiştir. Dayanak noktası ise, İslâm’ın ilk dönemlerindeki meşveret meclisidir. Ona göre milletiyle istişare edemeyen devlet terakki edemez. (Ali Suavi, Terk-i Meşveret) Suavi’ye göre meşrutiyet aslında İslam dininin emridir. Halk adâlet istemektedir. Adâlet ise, ancak müsavât ile olur. Bu da tarz-ı siyasetin değişmesiyle vuku bulabilir. Tarz-ı siyaset hükümet-i mutlaka değil, meşrutiyet olmalıdır. Suavi, meşveret meclisinin padişah tarafından seçilip onlara danışılmasına da karşı çıkar. Çünkü Hazreti Peygamber, ümmetiyle meşveret etmiştir. Zaman değiştikçe şeriatın bazı fûrûat hükümleri değişebilir ve emr-i İlahiye muhâlif olmayan yenilikler yapılabilir. Bu sebeple Hazreti Peygamber zamanındaki meşveret hükmü, bu zamanda millet tarafından seçilmiş beş altı yüz zevâtın nezaretinde bir hükümet olmalıdır. (Ali Suavi, Usûl-i Meşveret) Suavi, Kuran’ın “ulû’l-emre itaat” (Nisa, 59) hükmünü de şöyle izah eder: İslam, şeriata uyan yöneticilere itaat etmeyi emretmektedir. Aynı zamanda yöneticilere de emanet, adâlet, meşveret ve ehliyeti emretmektedir. (Ali Suavi, 1868)

Suavi yönetim şekillerini, monark, aristokrasi ve demokrasi olarak üçe ayırır. Ona göre, İslâm’ın ilk döneminde demokrasi tam anlamıyla mevcuttur. Aslında demokrasi müsavât usûlünün şer‘-i şerife en uygun olanı ve en iyisidir. Ancak Avrupa’da özellikle de Fransa’da demokrasi, istediğini söylemek ve yapmak demektir. Bu hüküm bizde icra olsa, ahlâk biter. Dolayısıyla bu neviden bir demokrasi bizde uygulanamaz. Sonuç olarak Suavi, padişahın başta olduğu, vüzeranın mesul olduğu, halkın seçtiği bir meclisin oluşturulması gerektiğini savunur. (Ali Suavi, Demokrasi, Hükümet-i Halk, Müsavât)

3. Fikir Zenginliği

Namık Kemal, *Hürriyet*’te meşveretle ilgili “Usûl-i Meşverete Dair Mektuplar” başlığı altında yedi makaleden oluşan bir seri yayınlamıştır. Bu mektuplarda, modern Batılı anlamdaki içeriği meşveret kavramına yüklemiş, bunlara İslamî dayanaklar getirmiş ve itirazlara cevaplar vermiştir. (Namık Kemal, Usûl-i Meşverete Dair Mektuplar, 1868) Meclis açıldığında farklı fikirler etrafında gruplaşmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Namık Kemal bunu “*ihtilâf-i ümmetî rahmetun*” hadis-i şerifiyle destekler. (el-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I/64; el-Münâvî, Feyzü’l-Kadîr, I/210-212) Hazreti Peygamber’in, Dört Halîfe’nin ve onlara ittiba eden sultanların tarzı da budur. Onlar ümmete danışmışlar ve meşvereti ihmal etmemişlerdir. (Namık Kemal, İhtilâf-i Ümmetî Rahmetun)

Namık Kemal “Hürriyet Kasidesi”nde “*Durur ahkâm-ı nusret ittihâd-ı kalb-i millette / Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-ı re’y-i ümmetten*” (Namık Kemal, Hürriyet Kasidesi) mısraları ile bu konuya temas eder. Önce ayet ve hadislerde üzerinde ısrarla durulan ittihat neticesindeki zafere işaret eder. Sonra da ihtilafın âsâr-ı rahmet olduğunu söyler. Görünüşte yukarıdaki mısra ile buradaki anlam, tezat oluşturmaktadır. Ancak ikinci mısradaki kastedilen, re’y-i ümmetin ihtilâfidir. Namık Kemal bu ifade ile Hazreti Peygamberin hadisine telmihte bulunmuştur. Bu ifade, ümmet-i İslam içinde farklı fikirlerin ortaya çıkmasına zemin teşkil eden düşünce hürriyetine atıf yapar. Bu fikir hürriyeti, İslam âlemi için bir zenginlik ve kazanımdır. Dolayısıyla, kalb-i ümmetin ittihâdına mâni değil, aksine millet-i İslâmiye’nin terakkisine sebeptir. Sonuç olarak, Namık Kemal’in bu beyitte kastettiği anlam, Müslümanların fikir zenginliği ile terakki etmesi ve ittihâd-ı kulûb ile de muzaffer olmasıdır.

Namık Kemal bu konuyu, *Hadika*’da “Ümmetin İhtilâfı Rahmettir” başlığı altındaki makalesinde işler. Burada müspet ihtilafın güzel neticelerini gösterdikten sonra, menfî ihtilafın vahim sonuçlarını sayar. Neticede şu cümle ile bitirir: “*‘Ümmetin ihtilâfı rahmettir’ kâide-i*

külliyesini ihtilâf-ı bi'l-meyl ile tefsir etmek lâzım gelir. Yoksa ihtilâf-ı bi'l-fiil rahmet değil, saadet-i âtiye için ihtiyar olunur bir muvakkat zahmettir." (Namık Kemal, Ümmetin İhtilâfı Rahmettir)

4. Halk Egemenliği

Namık Kemal, J.J.Rousseau'nun halk egemenliği kavramını Kur'an'dan bazı âyetlerle destekler. Halk birleşip sultanı, halîfeyi seçer; böylece öncekinin hükmü kalmaz. Bu kişi, yönetim için tevkil edilen kişidir. Hiçbir zaman halkın hürriyetini kısıtlayamaz. (Namık Kemal, Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr) Çünkü hürriyet Allah'ın bir ihsanıdır: *"İnsan ki, kudretten hürriyetle mefrûttur. Bi't-tab', o atâ-yı İlâhîden istifadeye mecburdur... İnsanın hak ve maksadı yalnız yaşamak değil, hürriyetle yaşamaktır."* (Namık Kemal, Medeniyet)

Namık Kemal, teşriî ve idarî yetkilerin ayrılması gerektiğini savunur. Kuvvetler ayrılığı ilkesi için şûrâ-yı ümmetin lüzumundan bahseder. İftâ, kazâ ve icrâ olarak üç gücün arasında bir denge ve fren mekanizmasının bulunması gerektiğini ifade eder. (Namık Kemal, Innallâhe Ye'muru Bi'l-Adl)

Ali Suavi ise, Namık Kemal'in aksine, halkın hâkimiyeti fikrine karşı çıkar ve ayeti referans alarak *"Hâkimiyet Allah'ındır"* tezini savunur. Ancak Suavi'ye göre, iktidarın kaynağı İlâhî; siyaset ve hükümet teşkili ise aklîdir. Tereküb eden bir cemaat, akıl ve ihtiyarıyla tertîb-i imâmet etmekle mükelleftir. (Ali Suavi, El-Hâkimu Hüvallâh)

5. Biat Kültürü

İslâmiyet'teki biat kültürü Yeni Osmanlıların demokratik taleplerini İslâmî dayanaklara yerleştirmeleri açısından elverişlidir.

Başlarda İslam devletinin başkanı, yöneten ile yönetilen arasındaki bir sözleşme ile yani seçenlerin ona bağlılıklarını bildirmeleriyle meşruiyet kazanmıştır. Bu prensip ilk Müslümanlardan itibaren uygulanmış, hatta Akabe biatları ile Medineliler Hz. Peygambere bağlılıklarını bildirmişler; sonra da diğer halifelere de bu şekilde biat edilmiştir. Sonraları saltanat döneminde, İslam devletlerinde, şeklen de olsa, halîfenin seçiminde bu usûl uygulanmıştır. Ancak başlangıçta biat edenler halkın tamamı değil "ehl-i hall u akd" denilen belirli ehliyetle sahip olan kişilerdir. Yeni Osmanlılar "ehl-i hall u akd"ın yerine "halk", "menfaât-i umumiye", "efkâr-ı umumiye" gibi kavramları koyarlar. "Biat" yerine de "biat-ı âmme" tâbirini getirirler. (Namık Kemal, Ribe'l-Menûn)

6. Cumhuriyet

Namık Kemal ve Ali Suavi, daha da ileri giderek dört halife dönemini örnek almışlar ve cumhuriyeti savunmuşlardır. Halk hâkimiyetinin ve demokrasinin ancak cumhuriyetle mümkün olabileceğini söylemişlerdir. Namık Kemal, buna itiraz edenlere *"İslam ibtidâ-i zuhurunda bir nevi cumhur değil miydi?"* diye cevap verir. Ayrıca şu anda cumhuriyeti gerçekleştirmenin imkânsızlığının, bu hakkın iptali anlamına gelmeyeceğini söyler. (Namık Kemal, Usûl-i Meşverete Dair Mektuplar) Bir başka makalesinde de, İslam devletlerinin cumhuriyetten saltanata dönüşmesiyle baskının ortaya çıktığını ifade eder. (Namık Kemal, Innallâhe Ye'muru Bi'l-Adl) Aynı şekilde Ali Suavi de, cumhuriyetten başka dünyada hükümet-i meşrûa olamayacağını savunur.

7. Vatan Fikri

Yeni Osmanlıların İslam'ın köklerini referans aldıkları bir başka konu vatan fikridir. Cevdet Paşa'ya göre o güne kadar vatan fikri Osmanlılarda gayret-i diniye şeklinde kendini göstermiştir. (Gündoğdu, s. 255) Yeni Osmanlılar Batılı anlamdaki bir vatan fikrini İslam'ın köklerinde aramışlar ve *"Hubbül vatan minel iman"* hadisini bulmuşlardır. (Namık Kemal, Hubbül Vatan Mine'l-İman) Özellikle Namık Kemal pek çok makale ve edebî eserinde bu fikri halka aşlamaya çalışmış, bunu

yaparken de sürekli olarak İslam'ın köklerini hatırlatan örnekler vermiştir. Hatta bu konu hakkında *Vatan yahut Silistre* piyesini kaleme almıştır. (Namık Kemal, Vatan Yahut Silistre)

Namık Kemal, vatan kavramını insanın bütün ihtiyaçlarını karşıladığı topraklar olarak öne çıkartırken, aynı zamanda, Batı'da örneği olmayan bir muhteva ile doldurur. Vatani, içinde Kabe, Ravza, Mescid-i Aksa ve şehitler olduğu için yüceltir. “Vatan Mersiyesi”nde, “*Bu vatandır dağıtan âleme ilm ü edebi / Bundadır Beyt-i Harem Mescid-i Aksâ-yı Nebî*” (Namık Kemal, Vatan Mersiyesi) mısraları ile Namık Kemal, vatani kıymetli kılan unsurları sayar. Bu unsurlar ilim ve edeptir. “Bu vatan”dan Namık Kemal’in kasdı, İslâm’ın hâkim olduğu topraklardır. Dolayısıyla bu mısradaki ifade edilen ilim, hem fennî ilimler hem de Kur’anî ilimlerdir. Namık Kemal, çeşitli makalelerinde ve *Renan Müdafaaanâmesi*’nde İslâm’ın bilime engel olmadığını, aksine destek verdiğini; öğrenmeye, terakkiye insanları teşvik ettiğini savunur. Buna tarihten pek çok örnek vererek, İslam topraklarından yeryüzünün diğer bölgelerine ilmin yayıldığını iddia eder. Ayrıca Namık Kemal, “Ahlak-ı İslamiye” başlıklı uzun makalesinde İslam ahlâk ve edebini metheder. Bu ahlâkın temeli, ona göre Kur’an’a dayanmaktadır. Bu sebeple İlahî’dir. Beşerî olan, hiçbir zaman İlahî olana yetişemez. Dolayısıyla İslam ahlâkı, Batı medeniyetinden üstündür. Hatta Namık Kemal, Batı medeniyetinde görülen güzelliklerin de İslâmiyet’ten geldiğini, Batılıların zamanında bu güzel hasletleri Müslümanlardan aldıklarını iddia eder. İşte bu vatan, böyle bir ilim ve edebî âleme dağıldığı kıymetli topraklardır. Bu vatani kıymetli kılan ilim ve edep ise; kutsal kılan da, üzerinde üç kutsal mescidin bulunmasıdır. Namık Kemal ikinci mısradaki Kâbe’yi, Ravza’yı ve Mescid-i Aksa’yı sayar. Tarihte Allah’ın elçisi olan peygamberlerin büyük kısmı bu bölgede yaşamıştır. Dolayısıyla bu peygamberlerin kabirleri de bu topraklardadır. İşte bütün bunlar, bu vatani kutsal kılan sebeplerdir.

Namık Kemal yine “Vatan Mersiyesi”nde, vatana saldıranların aslında Kuran’a saldırmış olduklarını vurgular. “*Vatani çiğnedi geçti vatanın ağıyârı / Merhamet kaldı sana iki cihan hünkârı / Gidiyor sevgili Kur’an’ını hıfz et bâri*” mısralarında görüldüğü gibi vatan elden giderse Kuran’ın hükümleri de ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla şiirde Kuran’ı insanlığa ders veren Hazreti Peygamber’den istimdad edilmektedir. “*Vardı tâ Kâ’be’ye zemzem gibi hûn-âb akıyor / Gökteki rûh-ı şehîdânı bu hasret yakıyor*” mısralarında ise Namık Kemal, vatan için şehit olanların kanlarının Kâbe’ye aktığını vurgular. Kanın Kâbe’ye doğru akması, onun Allah katına yükselmesi anlamındadır. Madem ki bu vatan mukaddestir, öyle ise vatan için şehit olanların kanları Allah katında makbul olacaktır. Ancak “hûn-âb”, zemzem gibi akmaktadır. Zemzem, Kâbe’nin ikinci bânîsi Hazreti İbrahim’in oğlu Hazreti İsmail’in topuğunu vurduğu yerden mucize olarak çıkan kutsal bir sudur. Mucize, Allah tarafından peygamberlere ihsan olarak gönderilir. Zemzemin kutsallığı da buradan gelmektedir. “Hûn-âb”ın zemzem gibi akması, onun da kutsal olduğunu gösterir. Bu ifadenin ikinci anlamı ise, zemzemin bereketli olmasıdır. Zemzem kavurucu bir coğrafyada çıkmasına rağmen, yüzyıllardan beri dünyanın her tarafından gelen hacılara yetmekte ve o kadar zaman geçmesine rağmen tükenmemektedir. Bu sebeple zemzemin Allah tarafından çoğaltıldığı söylenmektedir. İşte mısradaki bu ifade, Allah için dökülen kanların çokluğuna işaret edilmektedir.

Namık Kemal “Vaveyla” şiirinde, “*Git, vatan! Kâ’be’de siyaha bürün / Bir kolun Ravza-i Nebî’ye uzat! / Birini Kerbelâ’da Meşhed’e at! / Kâinâta o hey’etinle görün. / O temâşâyâ Hak da âşık olur.*” mısralarında vatana çok farklı bir kutsallık atfeder. Kâbe’de siyaha bürünmek ifadesi ile Namık Kemal, vatana Kabe’nin yüceliğini verir. İkinci olarak; siyah, yas ve keder sembolüdür. Vatan toprakları düşman işgali altında olduğu için siyaha bürünmüştür. Cenaze elbisesi siyahtır. Düşmanın bu kadar askeri şehit etmesi üzerine vatanın da siyah bir elbiseye bürünmesi gerekir. Bu, bir yas elbisesi olsa da; siyahlığını Kâbe’nin renginden almıştır. Dolayısıyla vatani kurtarmak için hayatlarını feda eden şehitlerin cenazesi de kutsaldır. Ancak bu vatan topraklarında yatan makbul şahıslar sadece bu savaşta ölen şehitler değildir. Kâbe’nin hemen ötesinde yine vatan toprakları içerisinde Ravza, yani Hazreti Peygamber’in kabri bulunmaktadır. Yine biraz beride Hazreti

Peygamber'in Kerbelâ'da şehit edilen torunu Hazreti Hüseyin'in Meşhed'i vardır. Bütün bu kutsalları kendinde toplayan vatan, kâinata böyle azametli bir hey'etle görünür.

Vatan, benzer bir şekilde Namık Kemal'in *Celaleddin Harzemşah* piyesinde de görülür. Piyenin baş kahramanı Celal'in vatan topraklarını Moğolların istilasından korumak istemesinin en önemli sebebi, Kabe ve Ravza'ya bir zarar gelecek endişesidir. (Celaleddin Harzemşah, s. 139) Zaten Celal'in savaşı kaybetmesinden sonra şehit kanları yine Kabe'ye doğru akar. "*Bugün din ölüyor!... Vatan ölüyor!... Dökülen Müslüman kanları koca bir sel olmuş Hicaz'a doğru akıp gidiyor!... Beytullah'ı rahnedâr edecek! Peygamberin ashâbını mezarlarında rahat bırakmayacak.*" (Celaleddin Harzemşah, s. 294)

Namık Kemal ayrıca vatan için dökülen kanları, "Vatan Mersiyesi"nde "*Kerbelâ'da dökülen hûn-ı yetîmân-ı Ali*" mısrasıyla Kerbelâ'da dökülen kanlara benzetir. Burada kullanılan "*yetîmân-ı Ali*" tâbiri de kasıtlıdır. Baba, çocuğunun muhafızıdır. Hazreti Hüseyin, babasının ölümünden sonra muhafızsız kalmış ve düşmanları tarafından katledilmiştir. Aynı şekilde bu savaşta şehit olan askerler de, kendilerini koruyan güçlü bir devletin muhafazasından mahrum kalmışlardır. Neticede Kerbelâ'daki facia gibi yeni bir vahşet daha yaşanmıştır. Namık Kemal yine Celaleddin Harzemşah piyesinde, Celal'in Sind Nehri kıyısında yaşadıklarını Kerbelâ'ya benzetir. Celal Moğolların tazyiki ile girdiği nehirde bütün ailesini kaybeder. (Celaleddin Harzemşah, s. 168)

Namık Kemal "Vaveyla" şiirinde de "*De ki: Yâ Rab! Bu Hüseyin'indir! / Şu mübârek Habîb-i Zîşân'ın, / Şu kefensiz yatan şehidânın / Kimi Bedr'in, kimi Huneyn'indir.*" mısraları ile benzer bir temayı tekrar eder. Burada vatanı kutsal kılan sebeplere, Bedir ve Huneyn'de şehit olan sahabeleri de ekler. Hazreti Peygamber'in ilk gazvesi Bedir'dir. Pek çok şehidin verildiği son gazvesi ise Huneyn'dir. Namık Kemal ilk ve sonu sayarak, arada ashabın şehit olduğu bütün gazveleri kastetmektedir. Yoksa önem olarak, Bedir'in ilk sırada geldiği doğru olsa da, ikinci sırada Huneyn gelmez; Uhud ya da Hendek gelir. Buradan Namık Kemal'in hepsini kastettiği anlaşılır. Burada dikkati çeken farklı bir konu da, Hazreti Peygamber'in şehitler arasında sayılmasıdır. Ancak Hazreti Peygamber, harp esnasında değil, yatağında vefat etmiştir. Hazreti Peygamber'in bir hadisine göre şehit sadece harpte ölen değildir. İslâmiyet'te ilim yolunda ölenler de şehit sayılırlar.¹ İslâm'da ilim tahsili, sadece fennî ilimlerle olmaz. İslâmî ve akaidî ilimlerle uğraşmak da ilim tahsilidir. Hatta bu ilimlerin tahsili ebedî hayatı ilgilendirdiği için diğerinden daha önemlidir. İslâmî ilimler Kur'an'a dayanır. Kur'an'ı beşere ders veren muallim ise Hazreti Peygamber'dir. Dolayısıyla ilmin kaynağında Hazreti Peygamber bulunmaktadır. Bu sebeple Hazreti Peygamber en büyük şehittir.

Şiirin devamında "*Mey dökülsün mü kabir-i ashâba? / Yakışır mı sanem bu mihraba? / Haç mı konsun? Bedel şu mi'zâba; / Dînin kalmassın mı bir eseri? / Âdem evlâdı birtakım cânî... / Senden alsın mı sâr-ı şeytanî?*" mısraları ile vatanın kaybedilmesi sonucunda İslâm dinini nasıl tehlikelerin beklediği anlatılır. Vatanın düşman tarafından işgal edilmesi, bu topraklarda artık mey, yani içki içileceği anlamına gelir. Canlarını, Allah'ın hükmünü bütün cihana yaymak için feda eden ashâbın yattığı topraklarda, Allah'ın hükmüne karşı gelmek anlamına gelen meyın içilmesi, Namık Kemal'e göre onları kabirlerinde rahatsız edecektir..

Namık Kemal ayrıca bu mısralarda düşmanın bu topraklardaki kutsal mabetlere nasıl zarar vereceğini anlatır. Mihrab ifadesi ile Kâbe kastedilmektedir. Çünkü İslâm'a göre yeryüzü bir mescit ise; bu büyük mescidin mihrabı, bütün ibadet edenlerin ona doğru döndüğü Kâbe; minberi ise Hazreti Peygamber'in ders verdiği Medine'deki Mescid-i Nebvî'dir. Namık Kemal burada Kâbe'nin cahiliye dönemindeki haline telmih yapar. Çünkü cahiliye döneminde Kâbe sanemle, yani putlarla doludur. Cahiliye dönemindeki müşrikler, Kâbe'yi putlarla doldurdıkları gibi; şimdi bu kutsal vatanı

¹Savaş dışındaki şehitler hakkında hadisler için bkz. Buhârî, Ezan, 32, Cihâd, 30; Müslim, İmâre, 164; Tirmizî, Cenâiz, 65, Fedâilu'l-Cihâd, 14; Ahmed b. Hanbel, I/22, 23, II/323,325.

çiğneyen düşmanlar da bu mâbedi putlarla dolduracaklardır. Eskide bunlar, Lat ve Uzza gibi Mekke müşriklerinin tapındıkları putlar ise; şimdikilerin putları haç, İsa heykeli ve Meryem heykeli gibi önünde rûkûya gittikleri nesnelerdir. Şiirde geçen mi'zâb, su oluşu anlamındadır. Kastedilen ise, Kâbe'nin üstündeki kutsal altın oluktur. Hristiyanlar kendi mâbetleri olan kiliselerin tepesine haç koyarlar. Bir mâbedin Hristiyanlara ait olduğu bu haçtan anlaşılır. Eğer düşman işgali, kutsal mekânlara kadar ulaşırsa; kâfirler Kâbe'nin üstündeki kutsal altın oluşu kaldırıp yerine kiliselere koydukları haçı takacaklardır. İslâmiyet'in kutsalı olan Kâbe'ye saygısızlık yapacaklardır. Kâbe'ye haç takılması, aslında İslam topraklarındaki bütün câmilere, mescitlere haç takılmasına işaretir. Çünkü kâfirler, işgal ettikleri İslam topraklarındaki câmilere haç takarak, oraları kiliseye çevirmektedirler. Bu mısra da bütün İslam mâbetlerini temsilen Kâbe ifade edilmektedir. Kâfirlerin bütün vatanı ele geçirmeleri demek, İslam dininin lâzımı olan mâbetlerin ortadan kalkması anlamına gelecektir. İslam eserlerinin kaldırılması ise, İslâmiyet'in yeryüzünden silinmesini doğuracaktır.

Şiirde ayrıca şeytan ve Hazreti Adem arasındaki kıssaya telmih vardır. Hazreti Âdem ilk yaratıldığında, Allah bütün meleklerle, ona secde etmelerini emreder. Melekler başta bunun hikmetini merak etseler de, sonra Allah'a itaat ederek ona secde ederler. Ancak şeytan, Âdem'e secde etmeyi kabul etmez. Çünkü insan topraktan, kendisi ise ateşten yaratılmıştır. Elbette ateş, topraktan üstündür. Öyle ise kendisi Âdem'den üstündür ve Âdem'e secde etmeyecektir. Allah onun bu itaatsizliğini cezalandırarak onu lânetler ve huzurundan kovar. Ancak imtihan icabı olarak, kıyamete kadar insanları iğfal etmeye çalışmasına da müsaade eder. Şeytan, Âdem'e karşı itibar kaybetmesinin ve Allah katından kovulmasının intikamını, insanları kötülüğe ve günah işlemeye sevk ederek almaya çalışır. İslam dinine göre, yeryüzünde iyiliğin, hayır ve hasenatın kaynağı, İslâmiyet'tir. Bu sebeple Allah'tan ve onun yeryüzündeki itibarlı kulları olan insanlardan intikam almak isteyen şeytanın asıl hedefi, İslam dinidir. Şeytan bütün kuvveti ve etrafındaki avaneleri ile İslâmiyet'i yeryüzünden kaldırmak için uğraşır. Bu kutsal vatanın tamamen düşman eline geçmesi ile İslam dini yeryüzünden silinmiş olacaktır. Çünkü İslâmiyet'e ait eserler bu vatandır. Kâfir düşman, bu eserlere haç takarak onları putlarla dolduracaktır. Böylece şeytan, Âdem evladı bir takım cânî olan düşmanın eliyle, Âdem'i şeytandan üstün kılan Allah'tan intikamını almış olacak, kötülüğü yeryüzünde yaymak maksadına ulaşmış olacaktır.

8. Hizmet-i Millet

Namık Kemal, vatan kavramı dışında millete hizmet etmeyi ve alçak gönüllü olmayı da Hazreti Peygamber'in hayatına bağlar.

“Lâzımsa” redifli gazelinde “*Tevâzu' ayn-i rif'at hizmet-i millet siyâdetidir / Olunsun hulk-ı Peygamber'le istişhâd lâzımsa*” (Namık Kemal, Gazel 2) mısralarıyla Hazreti Peygamber'in güzel ahlâkı methedilir. Çünkü onun ahlâkı, Kur'an ahlâkıdır. Mütevazî olan kimse, kendini diğer insanlardan küçük görse de, aslında bu güzel hasletiyle büyür. İnsanlar tarafından hürmet ve saygı görür. Hizmet-i millet ise, halkın menfaatini kendi çıkarından üstün tutarak milleti için çalışmaktır. Milletin hizmetinde olanlar, hâdimü'l-millet iken, aslında hâkimü'l-millet olurlar. Halk onları kendine efendi yapar ve başının üstüne çıkartır.

9. Dört Halife

Namık Kemal, Hz. Peygamber ve ashabını eserlerinde daima örnek olarak gösterir.

Örneğin *Celaleddin Harzemşah* piyesinde, “*her fiilini İslamiyetin necatına sarfeder, her fiilinde necatını İslamiyet'ten bekler*” (Celaleddin Harzemşah, s. 66) diye nitelediği Celal, Hz. Peygamber'e; Özbek, Hz. Ebubekir'e; Orhan, Hz. Ömer'e; Melik Nusret, Hz. Osman'a; Nureddin Hz. Ali'ye benzetilir. Piyenin bütününe bakıldığında asr-ı saadet Müslümanlarının örnek alındığı çok açıktır. Celal, piyeste Abbasî halifesinden de Hz. Ömer adaletini bekler. (Celaleddin Harzemşah, s. 170) Celal'in piyeste son anlarında İslam'ın feyz ü şerefini görerek Moğolların gönüllerinin diyanete meyledebileceğini vasiyet etmesi, Peygamberin Mekke'de baş düşmanlarını İslam'a girme şartıyla

affetmesine benzer. (Celaledin Harzemşah, s. 299) Namık Kemal'in biyografi tazında kaleme aldığı Emir Nevruz'da bu vasiyet gerçekleşir. Aynı, Peygamberin affından sonra Mekke müşriklerinin iman etmesi gibi, Emir Nevruz ve Gazan Han'ın vesilesiyle bütün Moğollar Müslüman olurlar.

Namık Kemal, "Selimiyye" adlı naziresinde de Yavuz Sultan Selim'i, "*Fotoğrafın duruyor ey hülâsa-i fitrat / Yegâne vâris-i siddik-i nesl-i Osmanî / Halîfe-i Ömerî-heybet ü Ali-satvet*" mısraları ile dört halifeden Hazreti Ömer'e ve Hazreti Ali'ye benzetir. (Tansel, s. 171-176) Yavuz'un heybeti Hazreti Ömer'e benzemektedir. O da Hazreti Ömer gibi İslâm'a hizmet etmiş, düşmanların kalbine korku salmış, pek çok ülkeler fethederek İslam topraklarına katmıştır. Hakikaten de tarihe baktığımızda Namık Kemal'in böyle bir benzerlik kurmasının anlamlı olduğu görülmektedir. Hazreti Ömer on yıl kadar halifelik yapmıştır. Yavuz'un saltanatı da sekiz sene sürmüştür. Hazreti Ömer, İran, Irak, Suriye, Mısır, Lübnan ve Filistin topraklarını almıştır. Yavuz da sekiz senelik kısa saltanatı boyunca hemen hemen Hazreti Ömer'in fethettiği yerlerin aynısını Osmanlı topraklarına katmıştır. Her ikisi de halîfedir. Her ikisi de heybetli ve celalli bir mizaca sahiptir. Her ikisi de adâletle meşhurdur. Her ikisi de İslam içindeki fitneyi bitirerek ittihâdı sağlamışlardır.

Namık Kemal ayrıca Yavuz'u Hazreti Ali'ye benzetir. Satvet kelimesi ezici güç, kuvvet anlamındadır. Hazreti Ali'nin satveti İslam tarihinde çok meşhurdur. Onun kahramanlık menkıbeleri yüzyıllardan beridir Müslüman halkın arasında dilden dile dolaştığı gibi, pek çok kitapta da yerini bulmuştur. Hazreti Ali ezici kuvvetiyle düşmanlarını savaşlarda dağıtmış, onlara İslâm'ın gücünü göstermiştir. İşte aynı Hazreti Ali gibi, Yavuz Sultan Selim de, satvetli saltanatıyla düşmanları mağlup etmiş ve onlara İslâm'ın güç ve kuvvetini göstermiştir.

Namık Kemal ayrıca Moğolların Müslüman olmasına sebep olan Emir Nevruz'u da biyografik eserinde Hazreti Ömer'e benzetir. Namık Kemal'in bu benzetmelerdeki maksadının, hem büyük İslam şahsiyetlerini tanıtmak hem de onların faziletlerinin örnek alınmasını sağlamak olduğu aşikardır.

10. Peygamber Mucizeleri

Namık Kemal yine "Selimiyye" naziresinde Yavuz Sultan Selim'in yaptıklarını anlatırken Kuran'daki yed-i beyza mucizesine ve Hz. Peygamber'in mucizelerine atıf yapar.

"*Eden senin yed-i beyzâ-yı iktidarındır / Serîr-i nahvet-i fir'avnı garka-i heybet / Bekâ-yı mu'cize-i Ahmedî'ye gösterdin*" mısralarında Hazreti Musa'nın yed-i beyzâ mucizesine ve Firavun'un ve ordusunun Kızıldeniz'de boğulmasına telmih vardır. Allah Hazreti Musa'ya, Firavun'un karşısında, elini koynuna sokmasını ve çıkarmasını söyler. Hazreti Musa bunu yapınca eli bembeyaz olur ve kuvvetle parlamaya başlar. Olaya şahit olan pek çok kimse Musa'ya îman eder, Firavun da kendi davasında mağlup olur. Namık Kemal, Yavuz'un saltanatının parlaklığını, yed-i beyza mucizesine benzetir. Yavuz'un saltanatı, hilâfet ile birleşince Hazreti Musa'nın eli gibi parlamaya başlamış, kâfir düşmanlara korku salmıştır.

İkinci mısradan ise denizin yarılması, Hazreti Musa'ya tâbi olanların geçmesi, ancak Firavun'un ordusu geçerken denizin kapanıp onları helâk etmesi hatırlatılır. Tahtında gurur ve kibirle oturan Firavun, Allah'ın Hazreti Musa'ya verdiği bu heybetli mucize ile gark olmuştur. İşte Allah Yavuz Sultan Selim'e de verdiği heybetli bir iktidar ile, tahtında gururla oturan düşmanları helâk etmiştir. Bütün düşmanları gurur ve kibirleriyle beraber, onun önünde dize gelmişlerdir. Ancak Yavuz Sultan Selim, Hazreti Musa'nın ümmeti olan Benî İsrail'den değildir. O, Hazreti Muhammed'in ümmetindendir. Ayrıca, halife olması noktasında, Hazreti Peygamber'in vârisidir. Hazreti Peygamber de, ona Allah tarafından verilen pek çok mucize göstermiştir ki, bunun adı İslâmî literatürde "mucize-i Ahmedî"dir. İşte Yavuz'a mucize gibi verilen bu güçlü saltanat, sanki Hazreti Peygamber'in mucizelerinin devamıdır. Bu sebeple Namık Kemal, onun başarılarını, "bekâ-yı mu'cize-i Ahmedî" olarak tanımlar. Namık Kemal'in, benzetmeyi Mısır'da yaşayan Hazreti Musa

ve Firavun'la ilgili olaylarla yapması, Yavuz'un Mısır'ı fethetmesi ile ilgilidir. Yavuz Sultan Selim, hilâfeti, Mısır'ı fethederek elde etmiştir. Hilâfeti Osmanlı'ya getirmesinden sonra da saltanatı, iktidarı güçlenmiş ve İslam topraklarının neredeyse tamamına hâkim olmuştur.

11. Hazreti Hamza

“Selimiyye” naziresinde Yavuz Sultan Selim, Hz. Hamza'ya da benzetilir.

“*Garîb bir esedullâh imiş ki vermiştir / Turâb-ı kabrine şîr-i jıyan kadar heybet*” Hazreti Peygamberin amcası ve Uhud'da şehit olan Hz. Hamza'nın lakabı esedullah, yani Allah'ın aslanıdır. Çünkü o, İslâmiyet'in doğduğu ilk yıllarda Mekke müşriklerinin kalbine korku salmıştır. Ölümü bile korkutan heybeti ve savaşlardaki kahramanlığı ile büyük hizmet etmiştir. Namık Kemal'e göre, Yavuz da aynı onun gibi heybetiyle düşmanların kalbine korku salmıştır. Bu kahramanlıkları ile, kabir toprağına şîr-i jıyan kadar, yani bir aslan kadar heybet vermektedir.

12. Kutsal Emanetler

Namık Kemal “Selimiyye” naziresinde kutsal emanetlerden de bahseder. “*Hilâfet ile emânâtı sen getirmiştin, / Senin mezârın olur şimdi Kâbe-i hâcet.*” Yavuz, Hz. Peygamber'in vekilliği anlamına gelen hilâfeti İstanbul'a getirerek Osmanlı'ya kutsal bir şeref kazandırmıştır. Ancak o aynı zamanda Hicaz'dan, Hazreti Peygamber zamanından beri Hicaz'da korunan eşyaları, yani kutsal emanetleri de İstanbul'a getirmiştir. Bunlar; Hazreti Peygamber'in hırkası, sandığı, ayak izi, sakalı, dişinin bir parçası, kabir toprağı, mühr-ü şerifi, nal-ı saadeti, kılıcı, oku ve yayı, yalancı peygambere gönderdiği mektubu, seccadesi, sancak-ı şerifi, sahabelerinin kılıçları, Hacerü'l-esved'in muhafazası, Kâbe'nin altın oluğu, anahtarı, kilidi, kapısı, Hazreti Davud'un kılıcı ve Hazreti Yahya'nın kafatasından ibarettir. İşte bütün bu emanetleri Yavuz İstanbul'a getirmiş ve Osmanlı'ya ikinci bir kutsal şeref daha kazandırmıştır.

Şiirde aynı zamanda, Kâbe'nin Müslümanlar için adeta bir hâcet kapısı olduğuna telmih yapılır. Yavuz'un hilâfeti ve kutsal emanetleri güçlü saltanatıyla İstanbul'a getirmesi ile, Osmanlı, Müslümanlar için kible-i sâni ya da ikinci bir hâcet kapısı olmuştur.

13. İttihâd-ı İslam

Namık Kemal *Cezmi* romanında, Hz. Peygamber zamanındaki gibi Müslümanların bir olduğu bir dünya tasavvur eder. Ona göre, eğer İran, Osmanlı ve Kırım birleşirse dünyadaki bütün Müslümanlar tek bir bayrak altında toplanacaktır. (Namık Kemal, *Cezmi*, s. 227)

Namık Kemal, *Hürriyet* ve *İbret*'teki makalelerinde de ısrarla ittihâd-ı İslam'ı savunur. Ona göre bütün Müslümanlar tek bir millettir. Ali Suavi de, pek çok yazısında milliyetini İslam olarak tanımlamıştır. Ona göre, Avrupa'nın cinslik² davasına karşı Türklerin davası Müslümanlık davasıdır. (Ali Suavi, Türk) İstanbul'da 1876 senesinde Macarların da Türk olduğu meselesi gündeme geldiğinde, karşılıklı ziyaretler yapılmış ve bu ziyaretler Türkçülük fikrinin uyanmasına sebep olmuştur. Suavi, Macaristan'dan gelen heyete hitâbında Türklük tezine karşı çıkar. Osman Gazi'nin Türk değil, İslam Devleti kurduğunu söyler. (Ali Suavi, *Nutk-ı Suavi*) Ona göre, İslamiyet'te hiçbir şekilde yeri olmayan “*kavmiyyet dâvâsı Avrupalılarca bir mesele*”dir. “*Kavmiyyet dâvâları*”, Müslümanların perişan olmalarına sebep olacaktır. “*Müslümanları başa toplamak, olsa olsa diyânet meselesi olur, yoksa kavmiyyet meselesi olmaz.*” (Mardin, s. 412) der.

Namık Kemal, *Celalettin Harzemşah* piyesinde, Müslümanları bir bayrak altında toplamak için başka çare kalmadığında gerekirse Müslümana kılıç çekilebileceğini sahabeler döneminden getirdiği örneklerle anlatır. Hz. Ali'nin Sıffin'deki savaşını ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya gitmesini örnek gösterir. (Namık Kemal, *Celalettin Harzemşah*, s. 266)

² *Ali Suavi'nin “cinslik” teriminden kastettiği, bugünkü anlamıyla “ırkçılık”tır.

Sonuç

Sonuç olarak Namık Kemal başta olmak üzere Yeni Osmanlılar gazete makalelerinde ve edebî eserlerinde ayet ve hadislerle, Hz. Peygamber ve sahabelere çok sayıda atıf yapmışlardır. Bu da onların değişen dünyada kendilerine İslam'ın kaynaklarından referans getirme ihtiyacı duyduklarını ortaya koyar.

Yeni Osmanlıların hepsi de hürriyet, meşveret, fikir hürriyeti gibi Batı aydınlanmasını tetikleyen konulara makalelerinde sıkça temas etmişlerdir. Bunların içinde Namık Kemal hürriyet, millete hizmet ve ittihâd-ı İslam fikirlerini makalelerinin yanında edebî eserlerinde de sıkça işlemiştir. Onlara göre İslam dini; öğrenmeyi, ilerlemeyi, kalkınmayı teşvik etmektedir. “*Hikmet müminin yitik malıdır; nerede bulursa onu almalıdır.*” gibi hadisler bunun delilidir. Ayrıca İslam dini bugünkü anlamda bir meşrutiyet sistemine uygundur. Çünkü “*ve emruhum şûrâ*” ayeti meşvereti emretmektedir. İslam'ın başlangıcındaki biat kültürü de bu sistemin varlığını göstermektedir. Dört halifenin idareci olarak meşruiyeti, kendilerine biat edilmek suretiyle mümkün olmuştur. Hatta Namık Kemal Hz. Peygamber'in kurduğu devletin bir cumhuriyet olduğunu bile iddia eder. Kemal'e göre hürriyet Allah'ın hediyesidir. Bu hakkı ondan kimse alamaz. Hür olan insanın düşünce hürriyeti de vardır. “*İhtilâf-i ümmetî rahmetun*” hadisi İslam dini açısından fikir zenginliğini doğuracak bir düşünce hürriyetine vurgu yapmaktadır.

Namık Kemal'in vatan fikrine bakışı üzerinde ise muhakkak ki ayrıca durmak gerekir. Çünkü bu tema dönemin diğer yazarlarının eserlerinde pek görülmediği halde onun hem makalelerinde hem şiirlerinde hem de piyes, roman gibi kurgusal eserlerinde büyük yer tutmaktadır. Kemal, “*Hubbül vatan minel iman*” hadisi ile vatan sevgisini imanın bir gereği olarak gösterir. Ayrıca Batılı anlamdaki vatan fikrini İslam'ın köklerindeki değerlerle birleştirir. Kabe, Ravza, Mescid-i Aksa ve Kerbela gibi mekanlarla ona bir kutsiyet atfeder. Başta Hz. Peygamber olmak üzere, sahabelerin ve İslam'ı savunmak için savaşırken ölen şehitlerin bedenlerinin bu vatanda yattığını ve topraklarının şehit kanlarıyla sulandığını söyleyerek vatana ulvî değerler yükler. Kemal bu gibi vesilelerle vatan hamiyeti ile İslam gayretini birleştirir.

Kemal, hakiki insan olmak için gereken vasıflarda yine Hz. Peygamber'i örnek gösterir. Çünkü mütevazı olmak ve milletin hizmetinde olmak peygamber ahlakıdır. *Celeddin Harzemşah* piyesinde, başkahramanı Hz. Peygamber'e diğerlerini ise dört halifeye benzetir. “*Selimiyye*” naziresinde Yavuz Sultan Selim'i Hz. Ömer ve Hz. Hamza'ya benzeterek takdir eder. Ayrıca Yavuz'u kutsal emanetleri İstanbul'a getirmesinden dolayı da metheder. Kemal, Hz. Peygamber'in Müslümanların birlik ve beraberliğine önem vermesinden yola çıkarak ittihâd-ı İslam temasını eserlerinde işler. *Cezmi* romanı, *Celeddin Harzemşah* piyesi, bazı şiir ve makalelerinde bu konuyu etraflı bir şekilde anlatır ve İslam'ın mazisinden örnekler getirir.

Sayıdığımız bu tema ve konuların hemen hepsini de Namık Kemal özelinde Yeni Osmanlılar, İslam'ın köklerinde temellendirmeye çalışırlar. Ya bir ayet ya da hadisi kendilerine referans olarak alırlar. Ya Hazreti Peygamber'in veya sahabelerin uygulamalarını örnek gösterirler. Ya da İslam'ın kutsallarını anarlar. Bir şekilde kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları düşüncelerin, halkın itibar ettiği değerler üzerinden akıllarda ve kalplerde yer etmesine çalışırlar.

KAYNAKÇA

- Ali Suavi. (1868, Şubat 13). (Başlıksız). *Muhbir*(23).
 Ali Suavi. (1868, Ocak 18). *Terk-i Meşveret*. *Muhbir*(20), s. 1-2.
 Ali Suavi. (1868, Haziran 12). *Türk*. *Muhbir*(38), s. 1-2.

- Ali Suavi. (1868, Mart 14). Usûl-i Meşveret. *Muhbir*(27), s. 1-2.
- Ali Suavi. (1869). Demokrasi, Hükümet-i Halk, Müsavât. *Ulûm*(17).
- Ali Suavi. (1869, Ağustos 1). El-Hâkimu Hüvallâh. *Ulûm*(1), s. 1-2.
- Ali Suavi. (1877, Haziran 6). Nutk-ı Suavi. *Basiret*, s. 1-2.
- Gündoğdu, M. (2016). *İttihâd-ı İslam İdeolojisinin Türk Edebiyatı'na Yansıması (1839-1908)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiye Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi.
- Gündoğdu, M. (Fall 2016, 11 20). Namık Kemal'in Şiirlerinde "Millet", "Şehitlik", "Maksat" ve "Vatan" Kavramları / The Concepts of "Nation", "Martyrdom", "Purpose" and "Homeland" in Namık Kemal's Poems. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 245-264. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9957
- Mardin, Ş. (2012). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2003). *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Namık Kemal. (1289, Zilkade 2). Medeniyet. (N. Aydoğdu, & İ. Kara, Dü) *İbret*(84), s. 1-2.
- Namık Kemal. (1289, Şevval 9). Ümmetin İhtilâfı Rahmettir. *Hadika*(20), s. 1-2.
- Namık Kemal. (1868, Haziran 20). Hubbül Vatan Mine'l-İman. (İ. Enginün, & Z. Kerman, Dü) *Hürriyet*(1), s. 1-2.
- Namık Kemal. (1868, Eylül 14). Usûl-i Meşverete Dair Mektuplar. *Hürriyet*, s. 1-2.
- Namık Kemal. (1868, Temmuz 20). Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr. *Hürriyet*(4), s. 1-2.
- Namık Kemal. (1869, Haziran 14). İhtilâf-i Ümmetî Rahmetun. *Hürriyet*(51), s. 1-2.
- Namık Kemal. (1869, Ocak 18). İnnallâhe Ye'muru Bi'l-Adl. *Hürriyet*(30), s. 1-2.
- Namık Kemal. (1869, Mart 17). Ribe'l-Menûn. *Hürriyet*(47), s. 1-2.
- Namık Kemal. (1985). Hürriyet Kasidesi", , c.8, s.374. *Büyük Türk Klasikleri*. içinde
- Namık Kemal. (1990). Gazel 2. A. B. Ercilasun, F. İz, & G. Kut içinde, *Büyük Türk Klasikleri* (Cilt 8, s. 376). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Namık Kemal. (1990). Hürriyet Kasidesi. A. Ercilasun, F. İz, & G. Kut içinde, *Büyük Türk Klasikleri* (Cilt 8, s. 374). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Namık Kemal. (1990). Vatan Mersiyesi. A. Ercilasun, F. İz, & G. Kut içinde, *Büyük Türk Klasikleri* (Cilt 8, s. 381-386). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Namık Kemal. (2005). *Celaleddin Harzemşah*. (O. Öcal, Dü.) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Namık Kemal. (2007). *Cezmi*. (Y. Çelik, Dü.) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Namık Kemal. (2012). *Vatan Yahut Silistre*. (A. Çılgın, Dü.) Ankara: Akçağ.
- Tansel, F. (2005). *Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türköne, M. (2011). *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.